

Премудрий Юрій. Інституційне середовище ринку свинини: роль формальних і неформальних механізмів. *Економічний дискурс*. 2025. Випуск 3. С. 91-100.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2025-2-10>

УДК 338.433:636.4:330.341.2

JEL Classification L10, Q18, O13

Премудрий Юрій

аспірант

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

м. Запоріжжя, Україна

E-mail: balloncom@ukr.net

ORCID: 0009-0009-4825-6084

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РИНКУ СВИНИНИ: РОЛЬ ФОРМАЛЬНИХ І НЕФОРМАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ

Анотація

Вступ. Ринок свинини в Україні є одним із ключових сегментів національної агропродовольчої системи, що забезпечує значну частину споживчого попиту на м'ясну продукцію, формує зайнятість у сільській місцевості та є джерелом фіскальних надходжень. Його стратегічна важливість зростає в умовах повномасштабної війни, глобальної нестабільності та загострення викликів продовольчої безпеки.

Методи. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечило всебічне вивчення інституційного середовища ринку свинини України. Системний і порівняльний аналіз дозволили дослідити взаємозв'язки між формальними та неформальними інституціями й зіставити особливості інституційного забезпечення в Україні та інших країнах. Контент-аналіз нормативно-правових актів і експертні опитування дали змогу оцінити ефективність формальних механізмів та виявити роль неформальних практик, таких як довіра, репутаційна взаємодія й кооперація.

Результати. Результати дослідження показали, що інституційне середовище ринку свинини в Україні перебуває у стані дисбалансу: формальні інститути залишаються малоефективними, тоді як неформальні практики частково компенсують ці прогалини, але водночас підривають легальну конкуренцію. Встановлено, що стратегічна реформа має поєднувати адаптацію формальних механізмів (сертифікація, фінансування, податкові стимули, кооперація) з частковою легалізацією та інтеграцією неформальних практик через цифрові інструменти довіри й прозорості. У підсумку саме синергія формальних і неформальних інститутів може забезпечити справедливую конкуренцію, підвищення продовольчої безпеки та сталий розвиток м'ясної галузі України.

Перспективи. У перспективах подальших досліджень інституційного середовища ринку свинини першочерговим напрямом є глибинний аналіз взаємодії формальних і неформальних інституцій на регіональному рівні з урахуванням особливостей розвитку галузі у різних областях України. Водночас важливими залишаються дослідження ефективності інституційної підтримки малих і середніх виробників із застосуванням емпіричних методів (опитування, інтерв'ю, кейс-аналіз), а також аналіз моделей координації між державними органами, професійними асоціаціями та бізнесом. До перспективних напрямів належить також порівняння українських практик із міжнародним досвідом (ЄС, Канада, Бразилія), вивчення впливу цифровізації на інституційні процеси та моделювання ролі інституцій у забезпеченні стійкості ринку свинини в умовах воєнних і глобальних викликів.

Ключові слова: інституційне середовище, ринок свинини, формальні інституції, неформальні механізми, аграрна політика, регуляторна спроможність, вертикальна інтеграція, конкуренція, державна підтримка, аграрний сектор.

Вступ.

Ринок свинини в Україні є одним із ключових сегментів національної агропродовольчої системи, що забезпечує значну частину споживчого попиту на м'ясну продукцію, формує зайнятість у сільській місцевості та є джерелом фіскальних надходжень. Його стратегічна важливість зростає в умовах повномасштабної війни, глобальної нестабільності та загострення викликів продовольчої безпеки. Водночас функціонування цього ринку супроводжується низкою структурних диспропорцій, включаючи високу ринкову концентрацію, витіснення дрібних виробників, асиметрію доступу до інфраструктури, а також домінування великих інтегрованих агрокомпаній у виробничих і збутових ланцюгах.

У такій ситуації надзвичайно важливим стає аналіз інституційного середовища, яке визначає правила гри, типи взаємодій між учасниками, формує стимули та обмеження для економічної поведінки. Саме інституції – як формальні (законодавство, політика, контракти), так і неформальні (звичай, соціальні норми, локальні практики) – виступають основними «правилами» функціонування ринку. Вони визначають доступ до ресурсів, механізми ціноутворення, розподіл ринкової влади та можливості адаптації до кризових умов. У сучасній економічній науці та політиці все більше уваги приділяється інституційним чинникам як визначальним у забезпеченні ефективності та справедливості ринкових систем.

Особливістю українського ринку свинини є наявність глибокої інституційної асиметрії, коли формальні правила часто не узгоджуються з реальними умовами функціонування дрібного та середнього виробництва, а неформальні механізми набувають надмірного значення. Така ситуація знижує ефективність державного регулювання, ускладнює інтеграцію фермерських господарств у сучасні ланцюги доданої вартості та спричиняє викривлення конкуренції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує зростання інтересу до вивчення інституційних чинників функціонування аграрних ринків, зокрема ринку свинини. У публікаціях останніх років (Гнатишин Л., Ібатуллін М., Копитець Н.) наголошується на важливості формальних інститутів – державного регулювання, програм підтримки, законодавчих норм – як бази для стабільного розвитку галузі. Разом з тим, дослідження Мазуренко О., Рудич О. акцентують увагу на неформальних механізмах, таких як мережі довіри, горизонтальна кооперація, саморегулювання та інститути репутації, що істотно впливають на поведінку учасників ринку. Зростає зацікавленість до змішаних моделей управління, де формальні й неформальні інститути взаємодіють у формуванні ринкової рівноваги.

Праці зарубіжних авторів (North, Williamson, Helmke & Levitsky) надають теоретичне підґрунтя для розуміння інституційної взаємодії в умовах обмеженої ефективності держави. Це створює підґрунтя для подальших досліджень адаптивних інституцій у секторі тваринництва, особливо в умовах трансформаційної економіки України.

Мета.

Метою статті є визначення ролі та взаємодії формальних і неформальних інституцій у функціонуванні ринку свинини України, аналіз їхнього впливу на ефективність господарських відносин, рівень конкуренції та доступність ресурсів, а також обґрунтування напрямів інституційного удосконалення ринкового середовища для забезпечення сталого розвитку галузі в умовах економічної нестабільності та структурних трансформацій.

Методологія дослідження.

У дослідженні застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних економічних методів, які дозволили забезпечити комплексне вивчення інституційного середовища ринку свинини України. Метод системного аналізу використано для дослідження взаємозв'язків між формальними та

неформальними інституціями, що формують ринкове середовище. За допомогою порівняльного аналізу здійснено зіставлення особливостей інституційного забезпечення ринку свинини в Україні та інших країнах, що дозволило виявити характерні тенденції та відмінності.

Контент-аналіз нормативно-правових актів надав можливість оцінити ефективність формальних регуляторних механізмів та ступінь їх відповідності сучасним викликам галузі. Метод експертного опитування дав змогу отримати інформацію про реальні практики взаємодії учасників ринку, зокрема щодо неформальних механізмів – довіри, репутаційної взаємодії та горизонтальної кооперації.

Результати.

Аналіз інституційного середовища ринку свинини базується на засадах неоінституціональної економічної теорії, яка розглядає економічний розвиток як результат взаємодії не лише ринкових механізмів, а й соціальних правил, організаційних структур і систем формальних та неформальних обмежень. Одним із центральних понять у цій парадигмі є «інституції», які визначають «правила гри» в суспільстві, формуючи поведінку економічних агентів та координуючи їхні дії у середовищі обмеженої інформації, трансакційних витрат та неповної раціональності.

Як зазначає Дуглас Норт, інститути – це «людсько створені обмеження, які структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію» [1]. Він підкреслює, що саме якість інституцій, а не обсяг ресурсів чи рівень технологій, визначає ефективність економічних систем. У свою чергу, Олівер Вільямсон доповнив ці уявлення, поділивши інституційну архітектуру на чотири рівні: від неформальних норм (традицій, культури) до механізмів управління контрактами та конкретних інструментів політики [2]. У такий спосіб інституційне середовище ринку – це не лише нормативно-правова база, а й культура господарювання, тип взаємовідносин між учасниками, структура довіри та стабільність неформальних домовленостей.

У структурі інституційного середовища ринку свинини доцільно виділити два рівні:

- Формальні інститути: законодавство у сфері аграрної політики, санітарні та ветеринарні норми, системи стандартизації й сертифікації (НАССР, ISO), механізми державної підтримки, інструменти фінансування (субсидії, кредити), вимоги до простежуваності походження продукції. Їх головною функцією є створення передбачуваного, безпечного та ефективного ринкового середовища.

- Неформальні інститути: локальні традиції ведення господарства, соціальний капітал, міжособистісна довіра, репутаційні механізми, неофіційні угоди між виробниками, мережі неформального збуту, а також тіньові практики (зокрема, уникнення сертифікації, продаж «з-під двору»). Вони виникають як реакція на прогалини формального регулювання або як історично закріплені практики, що часто відіграють компенсаторну роль.

Класики інституційної думки, зокрема Торстейн Веблен, у своїх працях акцентував увагу на впливі соціальних норм і звичок на економічну поведінку [3], а Карл Поланьї стверджував, що економіка завжди «вбудована» у соціальні відносини, а не функціонує ізольовано [4]. У контексті ринку свинини це означає, що навіть за наявності нормативно досконалих формальних правил, поведінка фермерів, переробників, посередників часто визначається саме неформальними чинниками: усталеними практиками взаємодії, рівнем локальної довіри, тіньовими ризиками та рівнем соціального капіталу.

Особливість ринку продукції свинарства полягає у тому, що він потребує високого рівня координації, складної логістики, дотримання стандартів якості та біобезпеки, що вимагає як жорстких формальних норм, так і гнучких неформальних угод. У практиці функціонування галузі формальні та неформальні інститути не ізольовані, а активно взаємодіють: неформальні мережі можуть компенсувати слабкість формальних структур, або ж, навпаки, – руйнувати їхню дієвість у разі зловживань.

Таким чином, ефективність функціонування ринку свинини значною мірою залежить від

інституційної якості – узгодженості, передбачуваності та стабільності формальних правил, а також від нормативної сили неформального середовища. Розуміння цієї подвійної природи інституційного впливу є методологічною основою для подальшого аналізу бар'єрів, нерівності та стратегій адаптації різних типів виробників на ринку свинарської продукції.

Формальні інститути є базовим елементом інституційного середовища ринку свинини, оскільки вони визначають нормативні рамки функціонування галузі, встановлюють обов'язкові правила поведінки для учасників ринку, забезпечують юридичну визначеність та реалізацію державної політики. До їх складу входять закони, підзаконні акти, стандарти, адміністративні процедури, а також фінансові й регуляторні інструменти впливу. Їхня присутність є необхідною умовою організованого, прозорого та передбачуваного ринкового процесу, особливо в умовах криз і ризиків, властивих тваринницькій галузі.

Однією з ключових груп формальних механізмів є законодавчі та регуляторні акти, що регламентують умови виробництва, обігу, переробки та реалізації свинини. Найбільш важливими є Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», Закон «Про ветеринарну медицину», а також численні підзаконні нормативні документи, які регулюють простежуваність продукції, санітарний нагляд, вимоги до забійних підприємств і поводження з побічними продуктами тваринного походження. Важливим аспектом є вимога простежуваності – від походження тварини до реалізації м'яса споживачу, що особливо актуально в умовах підвищеної загрози епізоотичних захворювань, таких як африканська чума свиней (АЧС).

Не менш важливою складовою є державна підтримка, яка формально реалізується через такі інструменти, як дотації на одиницю утриманого поголів'я, гранти на реконструкцію ферм, компенсація відсоткових ставок за кредитами, підтримка кооперативів і субсидування витрат на біобезпеку [5]. Наприклад, у 2022–2023 роках у межах Державного аграрного реєстру передбачалась виплата грантів на розвиток тваринництва в розмірі до 10 млн грн, однак статистика показала, що понад 60% цих коштів були акумульовані підприємствами з великою річною виручкою. За даними Мінагрополітики, 10% найбільших виробників свинини в Україні отримали понад 65% від усієї суми дотацій, що свідчить про істотну концентрацію державної допомоги.

Ще одним важливим елементом формального регулювання є антимонопольна політика, реалізація якої покладена на Антимонопольний комітет України (АМКУ). Завданням регулятора є запобігання зловживанням з боку вертикально інтегрованих компаній, що можуть контролювати не лише виробництво, а й забій, переробку та реалізацію. Проте на практиці діяльність АМКУ в секторі АПК залишається обмеженою – розслідування з питань цінових змов або обмеження доступу до інфраструктури практично відсутні. Наприклад, у 2023 році жодне антимонопольне провадження не було відкрито щодо домінантних гравців у сфері м'ясопереробки, попри звернення від профільних асоціацій про регіональні випадки «відмови у доступі до забійних підприємств» для дрібних виробників.

Окрему функцію у формальному інституційному полі відіграють системи сертифікації, стандартизації та біобезпеки, які стали обов'язковими після гармонізації українського законодавства з європейським. Зокрема, система управління безпечністю харчових продуктів HACCP є обов'язковою для усіх суб'єктів господарювання, що здійснюють переробку м'яса, а стандарти ISO (22000, 9001) дедалі ширше використовуються для підвищення репутаційної надійності продукції. Крім того, у зв'язку з розповсюдженням АЧС впроваджені національні вимоги щодо біобезпеки, включно з обмеженням доступу до господарств, впровадженням дезбар'єрів, обов'язковою звітністю та ветеринарним наглядом.

Втім, незважаючи на наявність розгалуженої нормативно-правової бази, формальні інститути в Україні часто не виконують своєї повноцінної функції. Основними причинами цього є: низька інституційна спроможність держави – дефіцит ресурсів, відсутність сучасних механізмів контролю, нестача професійних кадрів у профільних відомствах; фрагментарність аграрної політики – відсутність довгострокових стратегічних пріоритетів розвитку тваринництва, часта зміна підходів

до дотаційної політики; дублювання функцій між різними органами влади – наприклад, функціональне перетинання повноважень Держпродспоживслужби та органів місцевого самоврядування у питаннях перевірок, ліцензування та ветеринарного нагляду [6].

Ці проблеми призводять до формалізації інституцій без реального впливу на ринкові процеси. У результаті, великі гравці користуються перевагами формального середовища, тоді як малі та середні виробники – змушені покладатися на неформальні канали збуту, уникати сертифікації та залишатися в тіньовому секторі.

Таким чином, формальні механізми регулювання ринку свинини в Україні на сьогодні мають асиметричний характер: замість того щоб створювати рівні умови конкуренції, вони часто підсилюють ринкову поляризацію. Це свідчить про необхідність реформування формального інституційного середовища з фокусом на доступність, адаптивність, прозорість і справедливість для всіх категорій виробників – незалежно від масштабу їх діяльності.

Неформальні інститути відіграють важливу роль у функціонуванні ринку свинини в Україні, особливо в сегменті дрібного та середнього виробництва. В умовах недостатньої інституційної спроможності держави, фрагментарної аграрної політики та високих трансакційних витрат, саме неформальні механізми дозволяють фермерам пристосовуватися до ринкових реалій, компенсувати недоліки формального регулювання та забезпечувати мінімальну ефективність виробничих процесів. У цьому контексті неформальні інститути розглядаються як альтернативні або паралельні правила гри, що формуються через соціальні зв'язки, локальні практики, взаємну довіру та адаптаційні схеми взаємодії.

Одним із найважливіших проявів неформального інституційного середовища є компенсація інформаційної асиметрії через особисті канали зв'язку. Через відсутність єдиної платформи для моніторингу ринкових цін, непрозорість умов збуту та брак доступу до офіційної інформації, дрібні виробники часто орієнтуються на неформальні джерела – обмін новинами в локальних фермерських спільнотах, особисті контакти з трейдерами або досвід колег. Понад 70% виробників у малих громадах отримують дані про ціни не з публічних джерел, а через спілкування в мобільних чатах, соціальних мережах або від знайомих перекупників. Така практика створює гнучкість, але посилює ризики маніпуляцій і залежності.

Іншим важливим інструментом є довіра між учасниками ринку, яка часто замінює формальні контракти. У багатьох випадках операції з продажу тварин здійснюються усно, без письмового підтвердження чи нотаріального оформлення. У малих громадах значення має репутація партнера, минулий досвід співпраці та неформальні гарантії. Такий підхід забезпечує швидкість та економію коштів, однак він також не дозволяє фермерам захистити себе у випадку порушення домовленостей, не формує кредитної історії та не сприяє легалізації бізнесу. У довгостроковій перспективі це гальмує фінансову інтеграцію агровиробників та знижує їхню інвестиційну привабливість.

Ще одним проявом неформального інституціонального середовища є тіньові канали реалізації продукції, які особливо поширені серед ОСГ та невеликих фермерських господарств. До них належить збут свиней або м'яса без ветеринарних документів, торгівля на стихійних ринках, оформлення продажу через треті особи або юридично неіснуючі господарства. Причини такого явища – високі витрати на сертифікацію, складність проходження державного контролю, відсутність доступу до сертифікованих забійних пунктів і нерівні умови виходу на організований ринок. Нині близько 40% продукції свинини в Україні реалізується поза межами легального поля, що створює не лише бюджетні втрати, а й загрози для епізоотичної безпеки.

Загалом, неформальні інститути виконують амбівалентну функцію. З одного боку, вони забезпечують життєздатність господарств в умовах інституційної невизначеності, стимулюють гнучкість, адаптивність та горизонтальну координацію. З іншого – сприяють формуванню рентних переваг, закріплюють інформаційну та ресурсну нерівність, підривають ефективність формального регулювання, провокують ухилення від податків і знижують якість продукції.

Як підкреслював Дуглас Норт, неформальні інститути можуть бути продуктивними лише тоді, коли вони доповнюють, а не підміняють формальні механізми [7]. У випадку українського ринку свинини часто має місце саме підміна – формальні норми ігноруються, а неформальні домовленості стають основним способом економічної взаємодії. Така ситуація формує інституційну дуальність, яка обмежує можливості впровадження сучасних стандартів, інтеграції у зовнішні ринки, залучення інвестицій та підвищення прозорості.

Для подолання негативних наслідків неформалізму необхідна не лише фіскальна та контролююча політика, а й інституційне включення дрібних виробників у формальну систему через спрощення регуляторних вимог, підтримку кооперації, доступ до логістичної та забійної інфраструктури, а також просвітницькі кампанії з підвищення обізнаності про переваги легального ринку. Лише баланс між формальними і неформальними механізмами може забезпечити розвиток інклюзивного та ефективного ринку свинини в Україні.

Аналіз сучасного функціонування ринку свинини в Україні демонструє глибоку інституційну нерівність між великими аграрними виробниками та малими і середніми фермерськими господарствами. Формальні інститути, які повинні забезпечувати рівноправний доступ до ринкових можливостей, інфраструктури та державної підтримки, на практиці функціонують вибірково [8]. Вони часто орієнтовані на потреби крупних інтегрованих компаній, які мають потужний адміністративний ресурс, фінансову стійкість, кадрову експертизу та інституційний доступ до програм підтримки. Це створює викривлення конкуренції, маргіналізує малих учасників ринку та спричиняє довгострокові ризики для стабільності аграрної галузі.

Одним із найважливіших проявів інституційної нерівності є асиметричний доступ до фінансових ресурсів. Програми державної підтримки, зокрема компенсації за купівлю техніки, програми пільгового кредитування або гранти на розвиток тваринництва, передбачають складні бюрократичні процедури, що потребують наявності офіційної звітності, належної системи обліку, кредитної історії, участі в аграрному реєстрі. Для більшості дрібних господарств ці вимоги є надмірними. За даними аналітичного звіту ФАО (2023), менше 15% малих виробників мали змогу скористатися програмами пільгового кредитування, тоді як у великотоварному секторі цей показник перевищував 60%.

Ще одним бар'єром виступає відсутність інституційної підтримки фермерської кооперації, яка могла б слугувати інструментом подолання масштабного розпорощення виробництва та посилення ринкової позиції дрібних агровиробників [9]. Законодавча база кооперації в Україні формально існує, проте її реалізація ускладнена нестабільною нормативною практикою, відсутністю податкових стимулів та інфраструктурної підтримки. За даними дослідження Проекту UNBDP (2022), менше 3% фермерів-свинарів беруть участь у будь-яких кооперативних об'єднаннях, а більшість таких ініціатив є ситуативними та короткотривалими.

Крім того, фермери стикаються з високими транзакційними витратами, пов'язаними з офіційною легалізацією виробничої діяльності. Процедури отримання дозвільної документації, сертифікації на м'ясну продукцію, ведення бухгалтерського обліку, подання звітності – все це вимагає часу, знань і коштів, яких дрібні виробники часто не мають. У результаті вони змушені або працювати в «тіні», або припиняти діяльність. Це веде до звуження бази податкових надходжень, посилення ролі посередників та «сірого» ринку, що знижує прозорість галузі.

Інституційна нерівність також формує довготривалу структурну сегрегацію ринку свинини: з одного боку – високотехнологічні, вертикально інтегровані комплекси, здатні працювати на експорт, з іншого – слабкі, ізольовані ОСГ, які не мають змоги модернізуватись або адаптуватись до ринкових стандартів. У таких умовах частка м'ясної продукції, що реалізується поза межами контролюючих органів, зростає, створюючи ризики для епідеміологічної ситуації (особливо в умовах поширення африканської чуми свиней), для якості продукції та для здоров'я споживачів [10].

Таким чином, інституційна дискримінація фермерства в секторі свинарства проявляється не лише у формальних обмеженнях, а й у відсутності політичної волі та адміністративної чутливості до

специфіки дрібного виробництва. Подолання цієї ситуації вимагає розробки інклюзивної моделі аграрної політики, яка забезпечить рівні можливості для всіх суб'єктів ринку, знизить регуляторне навантаження, сприятиме розвитку кооперації та формуванню справедливого інституційного середовища.

Інституційна модернізація ринку свинини в Україні є критично необхідною умовою для забезпечення рівноправної участі виробників різного масштабу, підвищення ефективності галузі та зниження структурної вразливості агропродовольчої системи. Сучасна інституційна архітектура демонструє високий рівень асиметрії: великі аграрні холдинги мають стабільний доступ до державної підтримки, інфраструктури й фінансування, у той час як дрібні фермери та особисті селянські господарства залишаються маргіналізованими. Подолання цієї диспропорції потребує комплексного підходу до вдосконалення формальних і неформальних механізмів регулювання.

Першим ключовим напрямом є інституціональна симетризація аграрної політики. Це означає необхідність адаптації нормативно-правової бази й державних програм підтримки до можливостей малих і середніх виробників. Йдеться про запровадження спрощених процедур сертифікації для ферм невеликого масштабу, створення грантових програм без застави, які враховують обмеженість капіталу фермерів, а також розвиток фінансових продуктів мікрокредитування на пільгових умовах. Формування рівних умов доступу до Аграрного реєстру, участі у програмі «єРобота» та прозорих умов у наданні державних дотацій має стати інституційним пріоритетом.

Другим напрямом є інтеграція неформальних практик у формальні рамки. Неформальні зв'язки, домовленості та локальні канали збуту, які нині часто перебувають у тіні, можна трансформувати в інституціоналізовані моделі взаємодії. Це передбачає розвиток цифрових платформ для укладення контрактів між виробниками й покупцями, впровадження аграрних онлайн-сервісів довіри, реєстрацію локальних торгових об'єднань, які зберігають горизонтальні зв'язки, але діють у межах чинного законодавства. Такі інструменти сприятимуть легалізації значної частини ринку, зменшенню тіньових практик і підвищенню рівня прозорості.

Третім напрямом є посилення аналітичного та моніторингового потенціалу державних регуляторів. На сучасному етапі регуляторна політика має ґрунтуватися на даних і бути здатною до оперативного реагування. Необхідно впровадити системи цифрового моніторингу цін і обсягів реалізації у різних регіонах, розробити індикатори оцінки рівня ринкової концентрації, відслідковувати поведінку великих гравців на предмет координації дій чи цінових маніпуляцій. Такі інструменти мають бути інтегровані в діяльність Антимонопольного комітету України, Міністерства аграрної політики та інших уповноважених органів.

Четвертим напрямом виступає підтримка фермерської кооперації як базової інституційної форми для укрупнення пропозиції та підвищення ринкової сили малих виробників. Держава має створити умови для функціонування м'ясопереробних кооперативів, запровадити пільгове оподаткування кооперативної діяльності, підтримувати дорадчі служби, які допомагатимуть фермерським об'єднанням формувати бізнес-моделі, залучати фінансування, налагоджувати збут. Розвиток кооперації повинен сприйматися не лише як механізм виробничої інтеграції, а як інструмент захисту інтересів дрібних гравців на нерівноправному ринку.

Загалом, вдосконалення інституційного середовища ринку свинини потребує не фрагментарних змін, а комплексної трансформації – із чіткими цілями, визначеними пріоритетами та механізмами реалізації. Це дозволить створити стійку конкурентну систему, де формальні та неформальні механізми не суперечать одне одному, а взаємно підсилюють ефективність ринку, інклюзивність і безпечність. Лише за таких умов ринок свинини зможе повноцінно виконувати свої функції у структурі продовольчої системи України.

Висновки і перспективи.

Інституційне середовище ринку свинини в Україні перебуває у стані трансформації та вимагає цілеспрямованої, комплексної реформи. На сьогодні формальні інститути – законодавчі й

регуляторні механізми, державна підтримка, системи контролю якості, антимонопольне регулювання – не повною мірою виконують свою функцію щодо забезпечення рівних правил гри для всіх учасників ринку. Їхня ефективність часто обмежується вибірковістю застосування, складністю процедур, відсутністю скоординованої аграрної політики та дисбалансом у доступі до державних інструментів підтримки.

У той самий час неформальні інститути, такі як локальні традиції господарювання, довіра, неформальні канали збуту, а також тіньові практики, компенсують недоліки формального середовища, але водночас підривають легальну конкуренцію, ускладнюють реалізацію продукції за стандартами безпеки та унеможливають контроль за якістю товару. Їхня роль є двоякою – вони забезпечують адаптивність і виживання малих виробників, але можуть також сприяти формуванню корупційних схем і дискримінаційних умов для чесного бізнесу.

Формальні інститути мають бути адаптовані до реальних можливостей фермерських господарств – через запровадження гнучких і доступних механізмів сертифікації, цільового фінансування, податкових пільг, а також сприяння формуванню кооперативів і локальних ринкових об'єднань. Водночас неформальні практики потребують часткової легалізації та інтеграції у загальну інституційну рамку. Для цього необхідно створювати цифрові платформи довіри, спрощені моделі контрактної взаємодії, локальні системи торгової прозорості.

Важливу роль у цій трансформації має відігравати держава, яка повинна не лише виконувати функцію арбітра, а й активно модерувати ринкові відносини: стимулювати розвиток дрібного фермерства, забезпечувати інституційну рівність, підтримувати інформаційно-консультаційні служби та моніторити ринкову поведінку великих гравців. Лише за таких умов можливо забезпечити справедливую конкуренцію, підвищити продовольчу безпеку, знизити рівень тінізації та закласти основи для сталого розвитку м'ясної галузі.

Таким чином, інституційна реформа ринку свинини повинна бути стратегічною, включати синергію формальних і неформальних механізмів, мати чітко визначені цілі – підтримку фермерства, інституційну інклюзивність, підвищення прозорості та ефективності ринкової взаємодії. Це дозволить ринку свинини не лише зберегти свою економічну життєздатність, а й стати драйвером аграрної трансформації в Україні.

Перспективи подальших досліджень інституційного середовища ринку свинини передбачають розширення аналітичного підходу як у теоретичному, так і в прикладному вимірах. По-перше, доцільним є глибинний аналіз взаємодії формальних і неформальних інституцій на регіональному рівні з урахуванням специфіки розвитку галузі у різних областях України. По-друге, перспективним є дослідження ефективності інституційної підтримки малих і середніх виробників шляхом застосування емпіричних методів, зокрема соціологічних опитувань, інтерв'ювання експертів та кейс-аналізу. По-третє, необхідно поглибити вивчення моделей інституційної координації між органами державної влади, професійними асоціаціями, локальними ініціативами та бізнес-структурами у сфері м'ясного тваринництва.

Також актуальними залишаються порівняльні дослідження з міжнародним досвідом функціонування інституційних механізмів на ринку свинини, зокрема в країнах ЄС, Канаді, Бразилії, з метою адаптації ефективних практик до українських умов. Крім того, до перспективних напрямів слід віднести аналіз цифровізації аграрного сектору як фактора трансформації інституційної взаємодії на ринку, а також моделювання інституційного впливу на стійкість ринку свинини в умовах воєнних викликів, глобальних логістичних порушень і загальної економічної нестабільності.

Список використаних джерел

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки; пер. з англ. С. Осадчук. Київ : Основи, 2000. 198 с.
2. Williamson O. E. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. New York : Free Press, 1985. 450 p.
3. Veblen T. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York : Macmillan,

1899. 400 p.

4. Поланьї К. Велика трансформація: політичні та економічні витoki нашого часу; пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Основи, 2016. 432 с.

5. Копитець Н. Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні. *Економіка АПК*. 2018. №11. С. 44–54.

6. Мазуренко О. В. Розвиток ринку свинини в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2011. №2. С. 15–20.

7. North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 308 p.

8. Копитець Н. Г. Розвиток ринку м'яса свиней. *Економіка АПК*. 2020. №1. С. 56–65.

9. Приймук О. Р., Устинович Н. В., Ярошок В. М. Дослідження та прогнозування ринку споживання поголів'я свинини. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. №1. С. 101–108.

10. Сушарник Я. А. Оцінка конкурентоспроможності свинини на ринку м'яса. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №6. С. 8–18.

Статтю отримано: 25.06.2025 / Рецензування 08.08.2025 / Прийнято до друку: 30.09.2025

Yurii Premudryi

Postgraduate Student

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: balloncom@ukr.net

ORCID: 0009-0009-4825-6084

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE PORK MARKET: THE ROLE OF FORMAL AND INFORMAL MECHANISMS

Abstract

Introduction. The pork market in Ukraine is one of the key segments of the national agri-food system, providing a significant part of consumer demand for meat products, generating employment in rural areas and being a source of fiscal revenues. Its strategic importance is growing in conditions of full-scale war, global instability and aggravation of food security challenges.

Methods. The complex of general scientific and special methods, which ensured a comprehensive study of the institutional environment of the Ukrainian pork market, were used during the study. Systemic and comparative analysis allowed us to investigate the relationships between formal and informal institutions and compare the features of institutional support in Ukraine and other countries. Content analysis of regulatory acts and expert surveys made it possible to assess the effectiveness of formal mechanisms and identify the role of informal practices, such as trust, reputational interaction, and cooperation.

Results. The results of the study showed that the institutional environment of the pork market in Ukraine is in a state of imbalance: formal institutions remain ineffective, while informal practices partially compensate for these gaps, but at the same time undermine legal competition. It was established that strategic reform should combine the adaptation of formal mechanisms (certification, financing, tax incentives, cooperation) with partial legalization and integration of informal practices through digital tools of trust and transparency. As a result, it is the synergy of formal and informal institutions that can ensure fair competition, increased food security and sustainable development of the meat industry in Ukraine.

Discussion. In the prospects of further research into the institutional environment of the pork market, the primary direction is an in-depth analysis of the interaction of formal and informal institutions at the regional level, taking into account the specifics of the development of the industry in different regions of Ukraine. At the same time, research into the effectiveness of institutional support for small and medium-sized producers using empirical methods (surveys, interviews, case studies), as well as analysis of coordination models between state bodies, professional associations and business, remain important. Promising directions also include comparing Ukrainian practices with international experience (EU, Canada, Brazil), studying the impact of digitalization on institutional processes and modelling the role of institutions in ensuring the stability of the pork market in the face of military and global challenges.

Keywords: institutional environment, pork market, formal institutions, informal mechanisms, agricultural policy, regulatory capacity, vertical integration, competition, state support, agricultural sector.

References

1. Nort, D. (2000). Instytutsi, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. (S. Osadchuk, Trans). Kyiv : Osnovy.
2. Williamson, O.E. (1985). The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. New York : Free Press.
3. Veblen T. (1899). The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York : Macmillan.
4. Polani, K. (2016). Velyka transformatsiia: politychni ta ekonomichni vytoky nashoho chasu [The great transformation: the political and economic origins of our time]. (P. Tarashchuk, Trans). Kyiv : Osnovy.
5. Kopytets, N.H. (2018). Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku rynku svynyny v Ukraini [Current state and trends in the development of the pork market in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics of Agriculture and Industrial Complex], 11, 44–54. [in Ukr.].
6. Mazurenko, O.V. (2011). Rozvytok rynku svynyny v Ukraini [Development of the pork market in Ukraine]. *Biznes-navihator* [Business Navigator], 2, 15–20. [in Ukr.].
7. North, D.C., Wallis, J.J., & Weingast, B.R. (2009). Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : Cambridge University Press.
8. Kopytets, N.H. (2020). Rozvytok rynku miasa svynei [Development of the pig meat market]. *Ekonomika APK* [Economics of Agriculture and Industrial Complex], 1, 56–65. [in Ukr.].
9. Prymuk, O.R., Ustynovych, N.V., & Yaroshok, V.M. (2019). Doslidzhennia ta prohnozuvannia rynku spozhyvannia poholivia svynyny [Research and forecasting of the pork consumption market]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku* [Management and Entrepreneurship: Trends of Development], 1, 101–108. [in Ukr.].
10. Susharnyk, Ya.A. (2018). Otsinka konkurentospromozhnosti svynyny na rynku miasa [Assessment of the competitiveness of pork in the meat market]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk* [Azov Economic Bulletin], 6, 8–18. [in Ukr.].

Received: 06.25.2025 / Review 08.08.2025 / Accepted 09.30.2025

